

KONING VAN DE YUKON

Adam Weymouth

**KONING
VAN DE
YUKON**

Stroomafwaarts door Alaska

Vertaald door
Paul van der Lecq en Ineke Lenting

Copyright © 2018 Adam Weymouth

Copyright Nederlandse vertaling © 2019 Paul van der Lecq en Ineke Lenting

Oorspronkelijke titel *Kings of the Yukon. An Alaskan River Journey*

Oorspronkelijke uitgever Particular Books/Penguin Random House

Omslagontwerp bij Barbara

Omslagillustratie Particular Books/Penguin Random House

Foto auteur Suki Dhanda

Vormgeving binnenwerk Aard Bakker, Amsterdam

Druk Bariet Ten Brink, Meppel

ISBN 978 90 004 0438 0

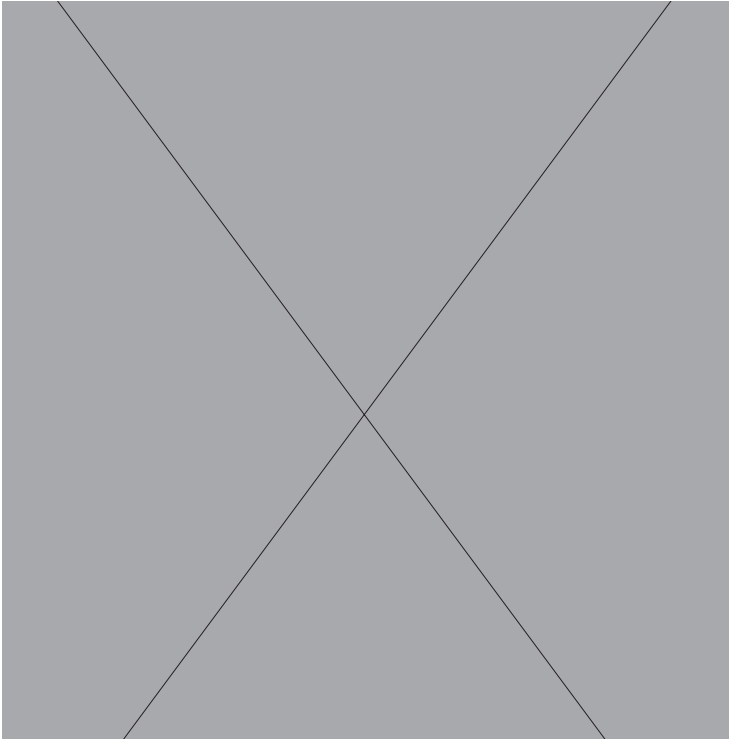
NUR 320

thomasrap.nl

Voor jou, nog zonder naam, die sneller is gekomen dan
dit boek

En voor mijn vader en moeder, die vol vertrouwen
waren dat ik wist wat ik deed –

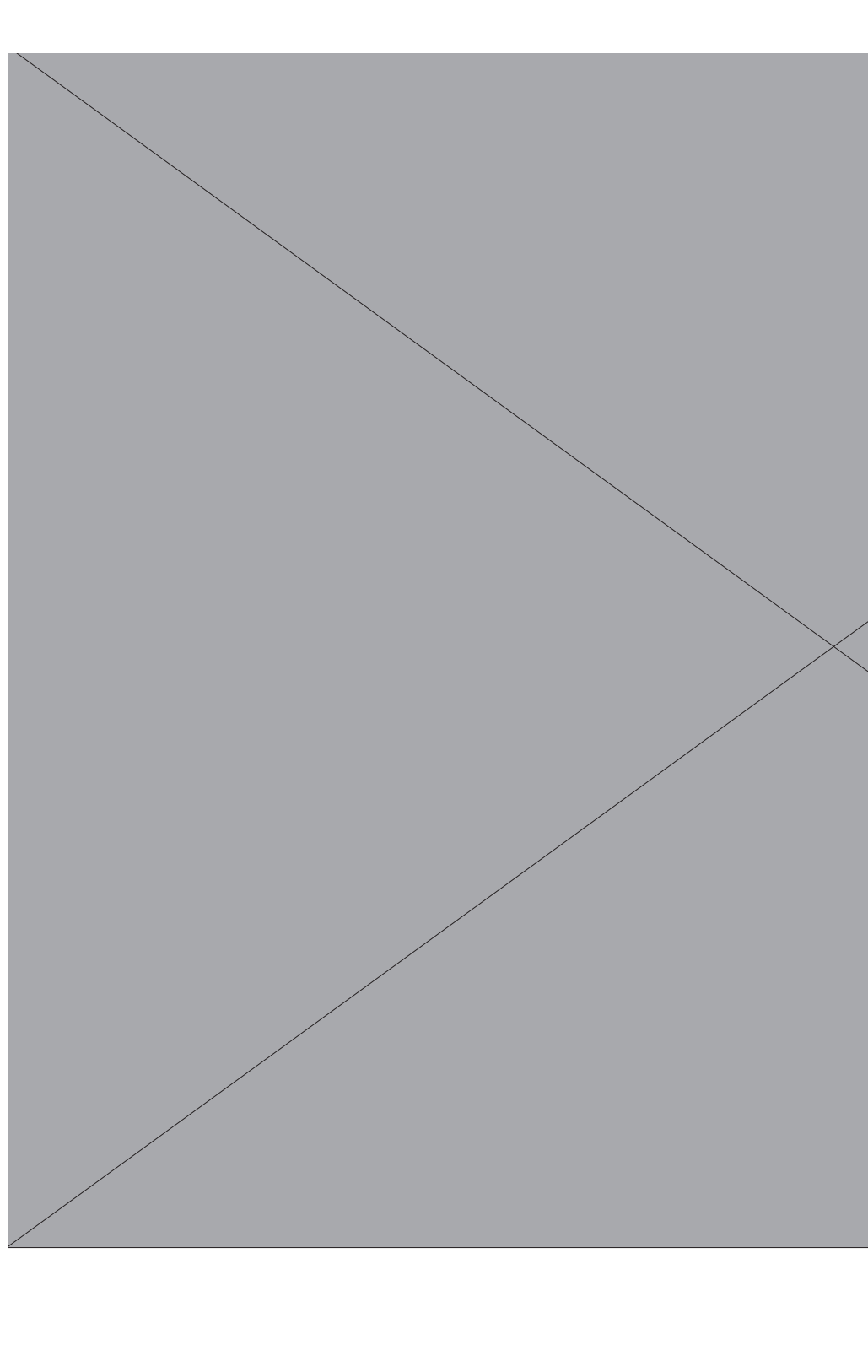
voor de generaties die ons voorgingen en de generaties
die na ons komen

Wacht, ik zie iets: We komen stroomopwaarts in rode kano's.
Raadsel van de Alaskaanse Athabasken, opgetekend
door de missionaris Julius Jette (1864-1927)

rivaal (zn)

van het Latijnse *rivalis*, 'iemand die dezelfde rivier
gebruikt als een ander'

VOORWOORD

In Alaska en het westen van Canada komen vijf soorten zalm voor. Dit boek gaat hoofdzakelijk over één soort, *Oncorhynchus tshawytscha*, die in Alaska doorgaans koningszalm wordt genoemd en in Canada *Chinook*. Ik heb de namen in het hele boek door elkaar heen gebruikt.

Hoewel ik het meeste onderzoek voor *Koning van de Yukon* tijdens de zomer van 2016 heb gedaan, ben ik in 2017 voor een kortere tocht teruggekeerd naar de Canadese kant van de grens. Eén zomerseizoen in het noorden is simpelweg te kort om de ruim drieduizend kilometer te verkennen die de zalmen tussen het opbreken van het ijs en het bevroren van de rivier overbruggen. Om de vaart in het verhaal te houden heb ik de tocht beschreven als een ononderbroken reis. Alle gegevens over aantallen aan de vangst ontkomen zalm, de geslachtsverhouding et cetera hebben betrekking op het seizoen van 2016. De meeste vraaggesprekken heb ik ter plekke

of na afloop op schrift vastgelegd, en van verschillende heb ik geluidsopnamen gemaakt. Ter bescherming van hun privacy zijn van sommige personen de namen veranderd. In Canada zijn de vraaggesprekken gevoerd volgens de richtlijnen Traditional Knowledge van de betrokken inheemse volkeren (First Nations), een beleid dat erop is gericht hun cultureel erfgoed tegen uitbuiting te beschermen.

De termen 'Eskimo' en 'indiaan' hebben vaak een ongunstige bijklank, maar in Alaska en Canada worden ze vaak gebruikt, zowel onder de inheemse als de witte bevolking. Wie spreekt over 'Alaskan Native' en 'First Nation' maakt geen onderscheid tussen deze twee zeer verschillende groepen, en gaat voorbij aan de band van de Eskimo's met andere groepen uit het poolgebied en aan die van de indianen met andere inheemse volkeren in Canada en in de Lower 48 (de Verenigde Staten ten zuiden van Alaska). Soms heb ik deze termen in het boek gebruikt, naast de eigennamen van specifieke stammen en clans. Hoewel algemeen wordt aangenomen dat het woord 'indiaan' afkomstig is van Columbus, die dacht dat hij in India was beland, hanteren mensen als de activist Russell Means en de American Indian Movement een alternatieve etymologie, door Cree-advocaat Harold R. Johnson in zijn boek *Firewater* als volgt beschreven: 'Columbus was de weg niet kwijt, hij wist heel goed waar hij was, en hij noemde ons *In Dios*, wat "met God" betekent. Het woord is minder belangrijk dan het verhaal dat we erover vertellen. Indiaan is ook een nauw omschreven juridische term, die we terugvinden in onze verdragen en in de Canadese grondwet.'

Ten slotte: om redenen die ze zelf het best kennen noemen de bewoners van Alaska een sneeuwscooter een sneeuwma-

chine. Een sneeuwmachine is niet bedoeld om sneeuw mee te maken, zoals in de rest van de wereld, maar om op te rijden. In mijn boek heb ik voor dat woord gekozen.

De rivier stroomt terug, weg van zee.

Ze zwemmen door slib, hun ogen wijd open, zonder te knippen. Dertig, veertig, vijftig pond vlees, ze zijn met duizenden. Hun rug is gespikkeld als kikkerdril, en over hun buik ligt een blos, waar het zilver van hun flanken geleidelijk overgaat in diep, vlezig roze. Kaken gapen open, lippen beginnen als een tang naar binnen te buigen zodat de bek openkiert en de rivier recht door ze heen kan stromen, en toch zullen deze zalmen de rest van hun leven niet meer eten, niet meer drinken. De organen waarvan ze afhankelijk zijn, de nieren en de maag, krimpen wanneer ze het zoete water herkennen waar ze niet meer geweest zijn sinds ze jaren geleden jonge vissen waren van een vinger lang. Vertrouwde, maar vergeten geuren brengen veranderingen teweeg in hun hersenen en hun lijf: hun stofwisseling heeft nu nieuwe prioriteiten. Tijdens haar tocht stroomopwaarts zwellen

de eierstokken van het wijfje op tot wel een zesde van haar gewicht, en de testikels van het mannetje worden vijf keer zo groot.

Gedurende een aantal jaren hebben de zalmen in scholen rondgezworven door de Beringzee, langs de Aleoeten, in de Zee van Ochotsk, en helemaal tot aan de kusten van Japan. De vele soorten vermengen zich. Ze trekken verder dan de wetenschap ze kan volgen, en wat ze eten en waar ze overwinteren is grotendeels giswerk. Volgens de Joepiken leven ze in mensengedaante onder de golven, hebben ze vijf huizen, voor elke stam één, en op bevel van de zalmenkoning trekken ze elk voorjaar hun vinnen en zilveren huid aan om zich naar de mensenwereld te begeven. In het late Arctische voorjaar zijn de koningszalmen de eerste die koers zetten naar de westkust van Noord-Amerika. Californië, Oregon, Washington, Brits-Columbia, Alaska. Er zit ijzer in hun hersenen en hun kompas heeft ze hiernaartoe geleid. Nu ruiken ze de poelen waarin ze geboren zijn. Een chemisch mengsel van plantaardige en minerale stoffen die uniek is voor hun geboortewateren trekt ze als aan een draad over duizenden kilometers rivier. Ze weten één enkele druppel van hun thuisrivier moeiteloos uit zeven miljoen liter zeewater te herkennen.

De beweging van één vis die van richting verandert, pulseert als een stroomstoot door de rest. Af en toe doorbreken ze het wateroppervlak – een donkere, gladde bovenkant, een rugvin – golvend als dolfijnen. Deze vissen bestaan uit kilo's spierweefsel, gevormd door jaren waarin ze de stormen van de Pacific hebben getrotseerd, en hun vlees is rood als bloed. Ze worstelen zich tegen de loop van de Yukon op, stu-

wen zich stroomopwaarts, laveren dwars door de rivier, met hun vinnen als zeilen recht overeind. Hun schaduwen trekken als wolken over de bodem. Ze rusten in de draaikolken achter grote stenen in de rivierbedding, zwerfkeien die door gletsjers zijn achtergelaten. Bij de monding van de rivier is het water nog brak, mengt de stroming zich met de loop van het tij. Maar het ziltgehalte neemt af, en naarmate ze verder de delta in trekken verslapt de zee haar greep, geeft ze het op en laat ze ze gaan. Het land ademt hier diep in, en de koningszalmen verspreiden zich over de waterlopen en zijrivieren en dringen door tot de waterscheiding. Uiteindelijk zullen ze zich duizenden kilometers lang voortstuwen tot in het binnenland van het continent. Tot in de bergmeren, tot in de wolken.

Het is eind mei en het voorjaar is laat. Wat niet betekent dat het een laat voorjaar is, want zo ver naar het noorden is er geen maatstaf om de seizoenen aan af te meten ('Ik woon hier nu vijftig jaar,' aldus een oude rot, 'en het enige normale jaar dat we hebben gehad was twee jaar geleden'), maar de mensen zeggen dat het voorjaar niet is waar het hoort te zijn. De stad wordt omringd door bergen, en tot ver onder hun pieken ligt nog sneeuw. De paardenbloemen zijn vorige week pas opengegaan. Beren zijn uit hun winterslaap ontwaakt en toen ze niets te eten vonden, zijn ze Whitehorse binngetrokken, op zoek naar vuilnisbakken en kippenhokken. De afgelopen maand heeft de overheid er zes afgeschoten.

Whitehorse, in Yukon Territory, Noordwest-Canada, is genoemd naar de witte manen die ooit wapperden in de stroomversnellingen van Miles Canyon, maar dat is meer

dan honderd jaar geleden, in de tijd van de goudkoorts, nu bijna prehistorie. In 1958 werd de dam gebouwd en daarna zijn alle paarden verdronken. Boven de dam ligt een meer, Lake Schwatka, genoemd naar de man die namens het Amerikaanse leger de Yukon in kaart heeft gebracht en de rivier heeft proberen te temmen. Tegenwoordig gaan de Yukoners er zodra het zomer is naartoe om hun jetski's uit te proberen. De watervliegtuigbasis bestaat uit weinig meer dan een planken steiger drijvend op olievaten, een ouderwetse weegschaal voor de bagage, en een Cessna, afgemeerd aan een dun touw, felrood tegen het blauw. De piloot heeft nog maar pas geleden zijn ski's voor drijvers verwisseld. Hij kan ons niet vertellen of McNeil Lake, onze eerste bestemming, nog bevroren is. Drie dagen geleden was ik in Londen, en ik ben niet gewend aan onzekerheid. Maar hier en verderop moet je het gezien hebben voordat je het weet.

Onze bagage weegt iets minder dan de toegestane driehonderdzeventig kilo. De piloot wil weten hoe zwaar we zijn om ons gewicht zo goed mogelijk over het vliegtuig te verdelen. Het is een volmaakte dag, geen zuchtje wind, en de gespiegelde wolken liggen haarscherp op het wateroppervlak. In de cockpit is het smoorheet. Op zulk spiegelglad water, zonder enige frictie om het vliegtuig tegen op te trekken, kan opstijgen lastig zijn.

'Dat gaat een leuke vlucht worden,' grijnst de piloot – met pet, Ray-Ban en ingestopt houthakkershemd – terwijl hij de bagage omhooghijst, maar hiervóór was hij in Afghanistan en ik ga ervan uit dat het hem om de leuke vluchten te doen is. We snoeren ons vast, zetten de koptelefoons op en tjoeken naar de monding van het meer voor een zo lang mogelijke

startbaan. Hij zet de motor uit. We dobberen wat rond. Het luie geklots van water tegen de drijvers.

Mijn reisgenoot is Hector MacKenzie, een Schot die eind jaren zestig als jongeman naar Canada verhuisde, toen je nog gemakkelijk naar Canada kon verhuizen. Wat hij zag beviel hem en hij bleef. Hij woonde jaren in de wildernis, maar toen zijn kinderen behoefte kregen aan meer onderwijs dan hij thuis kon bieden, verhuisde hij naar Whitehorse. Hector heeft overal ter wereld geklommen, gegidst en gepeddeld. Hij is nu zeventig en met pensioen, maar zijn leven is niet echt veranderd, behalve dan dat hij dichterbij huis blijft en alleen zijn ski's of kano pakt wanneer hij er zin in heeft, en dat is vaak. Een verzorgde baard, grijs haar, een door het weer getekend gezicht. Hij straalt rust uit, en dat kan ik goed gebruiken: tot nu toe heb ik hooguit een week in een kano gezeten, op Britse rivieren die in Canadese ogen eerder stroompjes zijn: de Medway, de Dart, de Wye. Mijn peddel-slag heb ik uit boeken geleerd.

'De wind trekt aan uit het noordwesten, jullie stijgen dus zuid-noord op,' meldt de radio.

'Dat zijn wij,' zegt de piloot.

Hij start de motor en begint langzaam gas te geven. We planeren over het gladde meeroppervlak en het water stuift op van de drijvers. Hij morrelt aan knoppen en sluit iets aan op het navigatiescherm. We racen langs een boot met daarin een stel vissers met werphengels. Ze steken hun hand op. De overkant van het meer, waar de dam begint, komt snel dichterbij.

'Sommige piloten proberen meteen op te stijgen,' zegt hij over de intercom. 'Je moet niet doen alsof je vliegt. Behandel

hem als een speedboot en dan komt-ie omhoog.' Hij knikt. 'Hij tilt zijn hielen al op, voel je dat?'

Als ik door de raampjes achteromkijk, zie ik geen stuifwater meer. De piloot trekt de stuurknuppel hard naar achteren en dan stijgen we boven de dam uit, de lucht in.

We klimmen. Ik kijk naar het noorden, maar kan Hectors huis aan de rand van de stad al niet meer zien. Whitehorse, de hoofdstad van Yukon Territory, is een stadje van niks, met vijftienduizend inwoners. In het hele gebied wonen slechts vijftigduizend mensen. Ze zeggen altijd dat er in Yukon Territory meer elanden dan mensen wonen, maar eigenlijk is er van alles meer: meer bevers, meer zalmen, meer vierkante kilometers. De roestrode vlek van een molybdeenmijn schampt een helling, maar verder zijn het valleien en sparrenwouden, met hier een daar een weg erdoorheen gehakt.

Whitehorse kende zijn eerste bloei in het laatste decennium van de negentiende eeuw, toen de spoorbaan werd aangelegd die de kust met de stad verbond, en van hier bracht een hekwielfboot naar Dawson City je veilig maar voor veel geld naar de goudvelden van Klondike. De tweede bloei kwam in 1942 met de aanleg van de Alaska Highway, een tweebaansweg die Alaska met Whitehorse aan de Canadese grens verbond en vandaar verderging naar Vancouver en de rest van de wereld. De bevolking verdubbelde, een derde van het inwonertal bestond uit illegale landbezitters, met een gemiddelde leeftijd waarop je net bier mocht kopen. Een oude dame in de stad vertelde me dat haar jonge kinderen, toen ze die voor het eerst meenam naar Vancouver in het zuiden, in tranen uitbarstten omdat ze nog nooit iemand

met rimpels hadden gezien. Van de toenmalige nieuwkomers zijn velen nooit meer weggegaan.

We vliegen een uur in oostelijke richting. Beneden ons worden we gevolgd door onze schaduw. De meren zijn zo groot als binnenzeeën. Waar bergtoppen hun schaduw over het water werpen, is het nog bevroren of is het ijs aan het smelten, blauw en wit, als gemarmerd papier. Maar verderop is Moss Lake al open, en dat is een goed teken, want het ligt maar honderd meter lager dan McNeil Lake, onze bestemming. We vliegen over rivieren die dun en wit in het zonlicht baden. We passeren Mount Hogg, Mount Placid, de bergen van de Big Salmon Range, en al die bergtoppen die nooit een naam hebben gekregen. Dieren zien we niet.

‘Vlieg je vaak deze kant op?’ vraag ik via de koptelefoon aan de piloot.

‘In de zomer breng ik hier jagers naartoe,’ antwoordt hij.

‘Op elanden?’

Hij knikt. ‘Elanden, schapen, geiten, beren. Alles wat poten heeft wordt geschoten.’ Hij vraagt wat ik hier kom doen. Ik zeg dat ik op zoek ben naar koningszalm.

*

In Noord-Amerika zijn vijf soorten Pacifische zalm: de *chum*, de *coho*, de *sockeye*, de roze zalm en de chinook. Elke soort heeft zijn eigen bijnaam: de *chum* is de hond of de *keta*, de *coho* is de zilveren, de *sockeye* de rooie, de roze de bochel en de chinook is de koning. De oorspronkelijke Chinook zijn een volk uit het noordwesten van Noord-Amerika, en hun taal vormde de basis voor het Chinook Jargon, een mengtaal voor

de handel, die werd gesproken van Alaska tot de Columbia River, langs de huidige grens van Washington en Oregon, en waarin naast het Frans en het Engels de woorden van allerlei stammen werden opgenomen. Een Canadees noemt de koning nog altijd chinook, de beste en grootste vis waarin het Chinookvolk handelde.

De Pacifische zalm (*Oncorhynchus*, Grieks voor haakneus) en de Atlantische zalm (*Salmo salar*) hebben een gemeenschappelijke voorouder. Ze splitsten zich op tijdens het mioceen, tussen de twintig en vijftien miljoen jaar geleden, toen de Noordelijke IJszee afkoelde en er een barrière van water ontstond dat te koud was om te doorkruisen. Van elkaar gescheiden ontwikkelden ze zich tot twee aparte soorten. Anders dan de Atlantische zalm, die zich niet verder opsplijste, bleef de Pacifische zalm zich vertakken, wat resulteerde in de verschillende soorten van nu (via een paar andere opmerkelijke varianten, zoals de *Smilodonichthys rastrosus*, de sabeltandzalm, die drie meter lang was en honderdvijftig kilo woog). Elk van deze soorten heeft zijn eigen niche gevonden in de meren, riviermonden en bergkreken aan de westkust van Noord-Amerika. Algemeen wordt aangenomen dat de *Oncorhynchus* zijn huidige vorm heeft gekregen door de spectaculaire geologische veranderingen die hier langs de kust plaatsvonden, in tegenstelling tot de stabielere oostkust: gigantische opheffingen langs de Pacific Rim, waaruit de Sierra's, de Rocky's en de Alaska Range voortkwamen, die alle de lucht in werden geperst en waaruit de verschillende habitats ontstonden die de evolutie van vijf soorten mogelijk maakten. Deze soorten bleven muteren doordat elke individuele populatie zich aanpaste aan haar eigen paaigrond, wat leidde

tot populaties die genetisch even divers waren als het aantal paairivieren. Rusteloos zijn ze uitgezwermd over de wereld-zeeën om generatie na generatie terug te keren naar dezelfde rivier waarin ze geboren werden, moeder gevolgd door dochter, vader gevolgd door zoon, en dat vele tienduizenden jaren lang. Aangenomen wordt dat pelgrimstochten zijn ontstaan doordat nomaden terugkeerden naar de graven van hun voorouders. Hetzelfde geldt voor de terugkeer van de zalm.

De geschiedenis van de zalm is de geschiedenis van dit land. Rotstekeningen aan de monding van zalmrivieren in Alaska zijn tienduizend jaar oud. Grote zalmen gekerfd in zandsteen. Kleine zalmen die stroomopwaarts zwemmen. Een tweekoppige zalm, wat duidt op besef van hun levenscyclus, van hun vertrek en hun terugkeer. Wellicht uitgehakt door sjamanen, om de jaarlijkse pelgrimage van de zalm op te roepen; of tekens waarmee de visrechten op verschillende rivieren werden gemarkeerd; of zomaar wat gekrabbel op trage dagen wanneer de trek uitbleef of het water te hoog stond. Ooit hadden de mensen hier netten van konijnenpezen en ongeloid leer, visfuiken als trechters van gevlochten wilgenteen. Schepnetten gemaakt van wilgenbast en speren met een benen punt. In afvalkuilen in het dal van de Tanana River zijn graten van de chumzalm gevonden die elfenhalfduizend jaar teruggaan.

De Yukon River kent de grootste zalmtrek ter wereld. De vraag waar de bron van de Yukon zich bevindt, zal altijd onbeantwoord blijven, want met al die ontelbare zijrivieren die in heel West-Canada ontspringen, is er niet één antwoord. Alleen al in Yukon Territory is van honderdtien rivieren bekend dat de koningszalm er paait, maar de McNeil, waar

wij nu naartoe gaan, is voor zover men weet van al die rivieren de meest afgelegen. Geen enkele soort trekt verder, wat wil zeggen dat de paar koningszalmen die erin slagen naar McNeil Lake terug te keren verder stroomopwaarts zijn gezwommen dan enige andere zalm op aarde.

Deze koningen bereiken de monding van de Yukon vanaf een plek ergens diep in de Pacific. Vervolgens zwemmen ze stroomopwaarts langs een route dwars door Alaska, steken de Canadese grens over naar Yukon Territory, gaan linksaf de Teslin River op, trekken Teslin Lake over, gaan bij de inham naar Nisutlin Bay de Nisutlin River op, doorkruisen Moss Lake en volgen dan de McNeil River naar haar bron. Vanuit het vliegtuig kunnen we een deel van die route zien, helemaal tot aan de Teslin, honderddertig kilometer verderop. De McNeil River ligt nu beneden ons, ze slingert door haar stroomgebied, en als we over het uiteinde van het dal klimmen, zien we het meer, turquoise en flonkerend, alsof het metersdikke ijs waaronder het een halfjaar schuil is gegaan hooguit een droom is geweest.

‘Mooie plek,’ zegt de piloot. We vliegen langs de oostoever en na een schuine bocht landen we op het water.

De bergketen ten noorden van McNeil Lake, de St Cyr Range met zijn brede, met sneeuw bevlakte pieken, vormt vanouds de scheidslijn tussen het Tlingit- en het Denevolk, tussen kust en binnenland, tussen de waterscheiding van de Yukon en de MacKenzie, en hier houden de koningszalmen halt. Ze zijn tot ongelooflijke prestaties in staat, maar ze kunnen zich niet op hun vinnen over de bergketen hijsen om aan de andere kant naar beneden te storten. De vissen die het meer hebben bereikt, zijn 1054 meter de bergen in